

bosszú, a párbaj. A város mint közösség állt szemben földesurával vagy a királlyal. A közterheket a közösség osztotta fel a polgárok között. A városi jog legfontosabb eleme a városi polgár személyes szabadsága volt. Ha faluról egy jobbagy betelepült a városba, s ott egy évig és egy napig háborítatlanul élt, akkor már nem lehetett visszavinni arra a birtokra, ahonnan megszökött, hanem szabad polgárrá vált. „*Die Stadtluft macht frei*” – a város levegője szabaddá tesz, tartja a régi német szólásmondás.

A városokban az ország többi részétől eltérő tulajdonjog volt érvényben: a városi polgár szabadon rendelkezett ingó és ingatlan javaival. Minden polgárnak joga volt részt venni a városi népgyűlésen (ezt nevezték először parlamentnek, *parliamentum*nak), s ott elmondani a véleményét. Ahogy a városok nőttek, az ilyen teljes népgyűlések egyre ritkábbak lettek, és szűkebb testületek vitatták meg rendszeresen a város ügyeit, de még a 15. században, s olyan nagyvárosban is, mint Firenze, előfordult, hogy a nagyharang szavára minden felnőtt férfi polgár a városháza előtti térre sietett.

A hagyományos jog és a szokásjogon alapuló bíráskodás, mereven formalista eljárásaival, istenítéleteivel, jogi párbajaival, a falusi lakosságból toborzott bíráival, nem felelt meg a kereskedők és az iparúzők igényeinek. Nekik egy gyorsabban intézkedő bíróságra, objektívebb bizonyítási eljárásra volt szükségük, s olyan bírákra, akik maguk is jártasak az ítélkezésük alá eső személyek szakmájában, így az ügy ismeretében dönthetnek jogvitáikban. A 11. század elejére a gyakorlat során keletkezett jogszokások együtteséből kialakult egy kezdetleges kereskedelmi jog (*jus mercatorum*), egyfajta nemzetközi szokásjog, amelyet a kereskedők alkalmaztak egymás között ügyleteikben. A kereskedők maguk közül választottak döntőbírákat. Ez az alkalmi jogszolgáltatás idővel állandó és a közhatalom által elismert igazságszolgáltatássá vált. Nyugat-Európában a városok sorra elnyerték a bíráskodási önkormányzatot, s ezáltal megannyi, a területi szokásjogtól független kis törvénykezési szigetté váltak.

A bíráskodási önkormányzat elnyerését hamarosan követte a közigazgatási autonómia kivívása. A várost a polgárok által választott esküdtekből álló (*jurati*) tanács és magistratus irányította, élén a polgármesterrel (*major, maire*). Itáliában és Dél-Franciaországban római elnevezéseket használtak: a városi tanácsot *senatus*-nak, a város vezetőit *consulok*nak nevezték, akik rendszerint többen voltak, s elég rövid időközönként váltották egymást. A városvezetésnek jogában állt a polgárokat a város szükségleteinek kielégítése – például városfal építése és fenntartása – érdekében megadóztatni. Szükség esetén a város védelmét is a polgároknak kellett ellátniuk, így – a parasztoktól eltérően – a polgárok viselhettek fegyvert. Fontos részei voltak a városi jogállásnak a különféle gazdasági jogok: vásártartási, árumegállító jog.

„A középkori polgár – írja Pirenne – minőségileg különbözik mindazoktól, akik a városfalon kívül élnek. Amint valaki átlépi a kapukat, egy másik világba, pontosabban szólva egy másik jogterületre lép be. A polgárjog megszerzése a lovag-

gá ütéssel vagy a papi tonzúrafeladással azonos következményeket von maga után, olyan értelemben, hogy sajátos jogi státust ad. A polgár, akár csak a pap vagy a nemes, mentesül az általános jog hatálya alól, s azokhoz hasonlóan egy sajátos rendhez [status] tartozik – ahhoz, amelyet később a »harmadik rend« kifejezéssel jelölnek.”

A középkori európai városok népessége a 11. századtól a 13. század végéig folyamatosan és gyors ütemben növekedett. Ezt jelzi az a tény is, hogy a legtöbb városban ismételtén új és új falakat kellett építeni, hogy magukba foglalhassák a gyorsan növekvő külvárosokat. A legtöbb város terjeszkedése a 14. század elején megtorpant, s csak a 16. században indultak újra növekedésnek. Nyugat-Európában nem találunk olyan nagy népességű – nem egy esetben milliós – városokat, mint az egykori Római Birodalomban, Bizáncban vagy az arab birodalomban. Nyugat-Európára inkább a kisebb városok igen sűrű hálózata a jellemző. A 13–15. század között biztosan csak Párizs lakossága haladta meg a 100 ezer főt, s talán a 200 ezret is. Európa két leginkább urbanizált vidéke Flandria és Észak-Itália volt. Flandria két nagyvárosa, Brugge és Gent meghaladta az 50 ezres lakosságszámot (sőt, egyes becslések szerint a 14. század elején Brugge a 100 ezret is). Itáliában Bologna, Firenze, Genova, Milánó és Róma lakossága 50 és 100 ezer között ingadozott, a százezres lélekszámot a középkorban azonban valószínűleg csak Velence érte el. Meglehet, Délen Palermo és Nápoly időnként több lakossal bírt, ezek azonban nem voltak igazán európai típusú városok. Amint az Ibér-félsziget déli részének mór nagyvárosai, Córdoba, Granada és Sevilla sem, bár lakosságuk a mór uralom idején meghaladhatta a százezret. Németország legjelentősebb városainak (Köln, Augsburg, Nürnberg) lakossága 30–40 ezer között mozgott. Hasonló volt a helyzet Angliában is.

Polgárjoggal csak az rendelkezett, aki saját ingatlannal bírt a városban. Nagyobb városokban az ilyenek a lakosság kisebb részét alkották. A polgárjoggal nem rendelkezőknek nem volt beleszólásuk a város ügyeibe. A polgárság idővel társadalmilag és vagyoniilag erősen differenciálódott. A város vezetése néhány tucat gazdag kereskedőcsalád, a *patrícusok* birtokába került, minden vezető tisztséget ők töltöttek be, s ők voltak a tanács és a különféle önkormányzatok tagjai. A 13. század végére vagy a 14. század elejére sok városban a polgárság alsóbb rétegei kivívták, hogy képviselőik útján részt vehessenek a város vezetésében. Így került Flandria vagy Itália némely jelentős városában a céhek kezébe a város irányítása.

Jan de Vries számításai szerint 1500-ban Európában (a Németországtól és Ausztriától keletre fekvő országok nélkül) a lakosság 5,8%-a élt a 154 tízezernél népesebb városban. Németalföldön 18,5%, Itáliában 12,4% volt e városok lakóinak aránya, Franciaországban viszont csak 4,2%, Németországban 3,2%, Angliában 3,1%. Viszonylag magas volt az arány Spanyolországban: 6,1%. A város-lakók fele a mediterrán országokban (Itália, Spanyolország, Portugália) élt. Paul Bairoch adatgyűjtése szerint 1300-ban Európa összes városában a lakosság

10,8%-a élt (Or
1500-ban viszon
banizált terület
rosi lakosság ar
4,4%. Tízezerné
volt, 5,5 millió l
la, Nápoly, Cór
kossal 5 (Párizs,

A 11. században
keztében minima
tünk tanúi. Az új
zadban követte a
sorra visszavettél
Földközi-tenger m
tén már előbb ke
lendületet adtak
bontakozó mező
és a levantei luxu
kövek stb.) iránti
te, hogy a hajók
nat, fémárukat. S
a *fondacok* a szír
velenceiek – telje
gi életének ellenő
zás társas formái
esetében egy vagy
lalkozó kereskedő
re, aki aztán tény
háromnegyed rés
partner. Ezáltal e
tott az üzletbe. G
egy vállalkozó t
A *commendát* ké
zás volt, sok part
teket és hitelezése
a szárazföldi kere
Északon a skan
útvonalakat s a k

10,8%-a élt (Oroszország nélkül). Ez az arány 1400-ban 13,6%-ra emelkedett, 1500-ban viszont visszaesett 11,2%-ra. Szerinte 1300-ban a három leginkább urbanizált területen, Flandriában, Itáliában és Spanyolországban 21-22% volt a városi lakosság aránya, Franciaországban és Németországban 8-8%, Angliában 4,4%. Tízezerénél nagyobb népességű város (Oroszország nélkül) összesen 256 volt, 5,5 millió lakossal. Ebből 50 és 100 ezer közötti lakossal 8 (Firenze, Sevilla, Nápoly, Córdoba, Köln, Gent, Palermo, Siena), 100 ezer vagy annál több lakossal 5 (Párizs, Granada, Velence, Genova, Milánó) rendelkezett.

2. Kereskedelem és hitel

A 11. században az arabok, majd a normannok és a magyarok támadásai következtében minimálisra zsugorodott kereskedelem látványos újjáéledésének lehetünk tanúi. Az újjáéledés először a Földközi-tengeren jelentkezett, majd a 12. században követte az Északi- és a Balti-tenger is. A 11. században Pisa és Genova sorra visszavették az araboktól a nagy szigeteket, s megszerezték a hegemoniát a Földközi-tenger nyugati medencéjében. A Mediterráneum keleti felében, a Levánten már előbb kezdett pozíciókat szerezni Velence. A keresztes hadjáratok újabb lendületet adtak az itáliai kikötővárosok hajózásának és kereskedelmének. A kibontakozó mezőgazdasági prosperitás Nyugat-Európában növelte a vásárlóerőt és a levánteai luxuscikkek (fűszerek, selyem, brokát és egyéb drága kelmék, drágakövek stb.) iránti keresletet, a fejlődésnek induló európai ipar pedig lehetővé tette, hogy a hajók visszafelé is vigyenek árut, elsősorban gyapjúszövetet, lenvásznat, fémárukat. Sorra létesültek az itáliai városok kereskedelmi telepei, lerakatai, a *fondacok* a szíriai, egyiptomi és kis-ázsiai partokon. Az itáliaiak – elsősorban a velenceiek – teljesen kezükbe kaparintották Bizánc kereskedelmének és gazdasági életének ellenőrzését és irányítását. Korán kialakultak a kereskedelmi vállalkozás társas formái is. A velencei *commendatársaságok* (Genovában *societas maris*) esetében egy vagy több befutott, de a kockázatos utazásra már nem szívesen vállalkozó kereskedő tőkét bocsátott egy vállalkozó szellemű fiatalabb rendelkezésére, aki aztán ténylegesen útnak indult keletre. A hasznot megosztották, általában háromnegyed részt kapott a helyben maradó tőkés, egynegyed pedig az aktív partner. Ezáltal egy kezdő is tőkét gyűjthetett és idővel vállalkozóként beszállhatott az üzletbe. Gyakori volt, hogy egy hajóba többen fektettek tőkét, illetve egy-egy vállalkozó több hajóba fektetett, hogy ezáltal megosszák a kockázatot. A *commendát* később kiszorította a *vera societas*, amely már igazi nagyvállalkozás volt, sok partnerrel, s ebből nőttek ki a 13–14. század nagy nemzetközi üzleteket és hitelezéseket lebonyolító kereskedő- és bankházai. Hasonlóan működtek a szárazföldi kereskedelmet bonyolító társaságok (*compagnia, societas terrae*). Északon a skandinávok már a 9. századtól kiépítették a tengeri kereskedelmi útvonalakat s a kapcsolatokat a bizánci és arab Kelettel, Oroszországon keresz-

lett rendkívül elszaporodtak a helyi piacok és vásárok is, amelyek a helyi és a tartományi hatóságok szigorú ellenőrzése alatt bonyolították forgalmukat.

3. A céhek és a tőkés ipari vállalkozások

A középkori városban nemcsak a polgárok közössége, a *communa* volt horizontális érdekvédelmi szervezet, hanem többfajta kisebb hasonló szervezet is létrejött, részben területi (városnegyed, szomszédság), részben szakmai, részben vallási (*confraternitasok*) alapon. A legtipikusabb városi szervezetek a kereskedők és az iparosok szakmai közösségei voltak. A kereskedők *gildéi* és *hanzái* már az első évezred végén elég nagy számban léteztek. Érthető, hogy a kereskedők szervezősége, az ő foglalkozásuk többfajta kockázattal járt, tehát ők igényelték leginkább a *gilde* nyújtotta kölcsönös segítséget (közös utazás fegyveres csoportokban, betegek, özvegyek, árvák segélyezése, rakománybiztosítás).

A 11. század végén s a 12. században megjelentek a kézművesek testületei, amelyeket eleinte *fraternitasnak* vagy *caritasnak* neveztek, jelezve, hogy elsősorban jótékonyági és vallásos jellegű csoportosulásokról van szó, majd általánossá vált a céh elnevezés (latinul *officium*, *ministerium*, franciául *métier*, németül *Zunft* vagy *Imnung*, olaszul *arte*, angolul *craftgild*). A céhek alakulását a 12. században a városi hatóságok is ösztönözték, mert fontosnak tartották a városban piacra kerülő élelmiszerek, valamint egyéb iparcikkek minőségének, árának ellenőrzését és szabályozását. Erre pedig az iparúzők szakmánkénti szervezetei voltak a legalkalmasabbak.

A céhek azonban igyekeztek szabadulni a városi hatóság túlzott gyámkodásától, és a 13. századtól követelték az öngazgatás jogát, hogy tanácskozhassanak érdekeikről, saját pecsétjük és harangjuk legyen, sőt a városi kormányzatban – amely a gazdag kereskedők, a patríciusok kezében volt – is szavuk legyen. A legtöbb városban a 14. századra sikerült is elérniük, hogy maguk válasszák a dékánokat és az esküdteket, akik a céh ügyeit vezetik, sőt azt is, hogy politikai testületként ismerjék el őket, s részesedjenek a város vezetéséből.

Pirenne így határozza meg a középkori céhet: „*olyan testület, amely egy meghatározott mesterség kizárólagos gyakorlásának kiváltságát élvezi a hatóság által jóváhagyott szabályok szerint.*” Az adott ipari szakmát tehát csak a céh tagjai űzhették. Ezzel megszabadultak a céhenkívüliek, a kontárok konkurenciájától. De nemcsak a külső konkurencia ellen védte a céh a kézművest, hanem saját szaktársai versenye ellen is. A céhszabályok teljesen egyenlő feltételeket teremtettek tagjaik számára, s igyekeztek megakadályozni, hogy a szakma valamely tagja meggazdagodhassék a többiek kárára. Ezért szigorúan előírták az alkalmazható technikai eljárásokat, rögzítették a munkaidőt, megszabták az árakat és béreket, valamint a műhelyekben a dolgozók és a szerszámok számát, s megtiltottak minden-

féle hírverést. Az önálló kezdeményezéseket, technikai újításokat azonban elfojtották, senki sem alkalmazhatott olyan eljárást, amely révén gyorsabban és olcsóbban termelhetett volna, mint a többiek.

De gondoskodtak a céhszabályok a fogyasztó védelméről is. A hamisítást, csalást, de még a szakmai hanyagságot is igen szigorúan büntették. A városi felügyelők bármikor beléphettek a kézműves műhelyébe, s ellenőrizhették munkáját. De a lakosságnak is lehetősége volt erre, mert úgy kellett dolgoznia az ablakban, szinte a kirakatban, hogy bárki figyelemmel kísérhesse munkáját.

A céhek önálló tagjai voltak a mesterek, ők a műhely, a szerszámok és a nyersanyag tulajdonosai, s ők rendelkeztek a gyártott termékek értékesítéséből származó bevétellel is. Minden műhely egyben bolt is volt, ahol a vásárló közvetlenül érintkezett a termelővel. A mester többnyire egy-két legénnyel dolgozott, aki már kitanulta a szakmát, de még nem érte el a mesteri rágot, hiszen a mesterek számát korlátozták, és szigorú feltételekhez kötötték az önállósulást. Az inasok a mester irányításával tanulták a szakmát, meghatározott ideig (általában 7 évig) s a szülő és a mester között létrejött megállapodás – sok esetben írott szerződés – által meghatározott feltételek között. A tanulásnak szerves része volt a vándorlás, azaz más városok hasonló céhei körében történő tapasztalatszerzés. A szakma sikeres elsajátítását „remekmű” elkészítésével kellett bizonyítani.

A céhes mesterek a helyi piacra – azaz a városban és a közvetlen környéken élő fogyasztók szükségleteinek kielégítésére – termeltek. A középkori Európa egyes vidékein azonban viszonylag korán kialakultak olyan ipari központok, amelyek távoli piacokra, exportra dolgoztak. Ilyen exportiparág volt elsősorban a textilipar: a flandriai posztógyártás, Itáliában a luccai selyemipar. A flandriai posztóipar angol gyapjút dolgozott fel. A nyers posztót azután nagyrészt Itáliában (Firenzében) finomították, színezték, s itáliai kereskedők exportálták az akkor ismert világ minden tájára, így a Közel-Keletre vagy a novgorodi vásárookra is. Az itáliai kereskedők a 12–13. században a híres champagne-i vásárokon vásárolták meg a posztót a flandriai kereskedőktől, a 14–15. században viszont a nagy itáliai kereskedőházak megbízottai (*factores*) már megtelepültek a flandriai városokban, elsősorban Brüggeben, s kezükbe vették a posztókereskedelem irányítását.

Az exportiparok nem céhes alapon szerveződtek, s itt figyelhetjük meg az ipari termelés tőkés szervezetének kialakulását. A posztókészítés összetett folyamat volt, amelynek során a nyersanyag több szakmunkás kezén ment át. Az egész folyamatot a nagykereskedő szervezte meg: ő importálta a nyers gyapjút Angliából, ő adta ki a nyersanyagot, majd a félkész terméket az egyes kézműveseknek, akik a készterméket neki adták át, s ő értékesítette azt. Az exportiparokban tehát már különválnak a tőke és a munka. A mester, bár saját műhelye van, s a szerszámokkal is ő rendelkezik, már lényegében a vállalkozó, a nagykereskedő alkalmazottja. Ezt a rendszert nevezik „kihelyezéssel” vagy „kiadási” rendszernek, mivel a vállalkozó kiadja a nyersanyagot vagy a félkész terméket feldolgozásra az egyes mestereknek, de nevezik tőkés háziiparnak is, mivel a mester saját házában, saját

műhelyében
exportiparok
4000 takács
a munkások

A textilipar
kást foglalkoztató
fős csapat is
szélve a segéd

A 11. század
fejtette ki az
nossá vált, el
dettől fogva
Vannak, akik
vannak, akik
rendje. Indok
teremtésben
nyoknak, s or
(*potestas*), ha
hát a világ Is
megvan a ma

Az imádkozás
már Nagy Ko
különállása c
gorián reform
hetett felettük
nültek. Rendi
magasabb ren
kult már a 11.
alkották, de é
is: a *burgusok*
kézművesek v
egyértelmű: 9.
az utóbbiak k

A harcolók
Pippin és Nag

műhelyében dolgozik, ám a tőkés vállalkozó, a nagykereskedő megbízásából. Az exportiparok méreteire jellemző, hogy Gentben a 14. század közepén több mint 4000 takács és jóval több mint 1200 ványoló dolgozott. A firenzei textiliparban a munkások száma ennek is többszöröse volt.

A textilipar után az építőiparban találkozunk nagyszabású, sokféle szakmunkást foglalkoztató vállalkozásokkal. Egy-egy nagy katedrális építkezésén 2-300 fős csapat is dolgozott: kőfaragók, ácsok, üveg és fémművesek, festők, nem beszélve a segédmunkásokról.

IV. ÁTALAKULÓ TÁRSADALOM

1. A három ordo és a lovagok

A 11. század elején két francia főpap, Adalbero laoni és Gerard cambrai-i püspök fejtette ki azt a társadalomszemléletet, amely a következő évszázadokban általánossá vált, elsősorban a klérus és a nemesség körében. Eszerint az emberiség kezdetétől fogva három rendre, *ordóra* oszlik, aszerint, hogy kinek mi a feladata. Vannak, akik imádkoznak (*oratores*), vannak, akik harcolnak (*pugnatores*), s vannak, akik dolgoznak (*laboratores, agricultores*). Ez a világ Isten által alkotott rendje. Indoklásul hivatkoznak Nagy Szent Gergely pápára, aki kifejtette, hogy a teremtésben nincs egyenlőség, mert a földi viszonyok tükörképei az égi viszonyoknak, s ott is hierarchia van az angyalok között, nem egyenlőek hatalomban (*potestas*), hanem az angyalok alá vannak rendelve a főangyaloknak. Az *ordo* tehát a világ Isten által megszabott rendje, amelyben mindenkinek megvan a helye, megvan a maga feladata, funkciója (*officium, servitium*).

Az imádkozás az egyházi rend (*ordo clericalis, ordo clericorum*) feladata. Ez már Nagy Konstantin kiváltságai révén elkülönült a laikusok rendjétől, s e rendi különállása csak erősödött az idők folyamán, különösen a 11. században, a gregorián reform idején. Saját bíróságokkal rendelkeztek, világi bíróság nem ítélkezhetett felettük, mentesek voltak a közterhektől, s még öltözközkben is elkülönültek. Rendi öntudatuk éppen ekkoriban erősödött meg, minden szempontból magasabb rendűnek tartották magukat a laikusoknál. A harcolók rendje is kialakult már a 11. századra: a lovagság. A dolgozók rendjét pedig a földművelők alkották, de éppen a 10. század végén tűntek fel a forrásokban másféle dolgozók is: a *burgusok* lakói (*burgenses*), a majdani városi polgárok, akik kereskedők és kézművesek voltak. A társadalom statisztikai eloszlása a három rend között is egyértelmű: 95%-ot tett ki a dolgozók rendje, s mintegy 5%-ot a másik kettő, de az utóbbiak kezében volt a hatalom, a *potestas*.

A harcolók rendje akkor kezdett kialakulni, midőn Martel Károly, majd Kis Pippin és Nagy Károly megteremtették a hivatásos nehézlovas katonát, a lovagot,

lést várossá, azt frappáns rövidséggel megfogalmazta már Szent Ágoston: nem a falak, hanem a mentalitás, lakóinak gondolkodásmódja (*non muri sed mentes*).

A középkori Európában a városfejlődésnek három földrajzi zónájával találkozunk. Itáliában és a Földközi-tenger partvidékén lényegében a római városok élnek tovább, nemcsak a település, hanem a lakosság, a társadalom kontinuitása is megfigyelhető. A többi egykori római területen, a provinciákban is voltak római alapjai a középkori városfejlődésnek, de a városi élet teljes kontinuitásáról ott nem beszélhetünk. Végül, ahol nem volt római uralom, ott alapított, telepített városok jöttek létre.

A 10. század második felében megjelenik a forrásokban egy új társadalmi csoportot jelölő nagy jövőjű szó: *burgensis*, azaz a *burgus* lakója. Mi is hát a *burgus*? Valamely püspöki székhely (*civitas*), kolostor vagy földesúri vár (*castrum*, *castellum*), tehát valamely hatalmi-igazgatási központ körül kialakult nyílt település, ahol kereskedők és kézművesek laknak. Egyes vidékeken nevezték *portus*-nak, *suburbium*-nak vagy germán szóval *wik*-nek (*vicus*) is. Némely jelentősebb városban több *burgus* is kialakult, s idővel ezeket is körülzárta a városfal. Már egy 4. századi pannoniai felirat azt mondja, hogy a *burgus*ban olyan emberek laknak, akik kereskednek: „*burgus cui nomen commercium*”. A *burgus*ok lakói közül először a kereskedők hozták létre érdekvédelmi szervezeteket, *gildéket* (9–10. század), a kézművesek céhei jóval későbbiek (12. század). Így érthető, hogy kereskedők szervezték meg az egész város közösségét, a *communát*, azért, hogy a földesúrtól kivívják a város autonómiáját, „szabadságait”. A *communa* a polgárok esküszövetsége (*coniuratio*) volt, amelyet minden évben megújítottak. A *communamozgalom* a 11–12. században bontakozott ki. Néhol nyílt összecsapásra került sor a polgárok és a város ura (rendszerint a püspök) között (Milánó, Laon, Cambrai), de a legtöbb esetben békés megegyezéssel végződött a dolog, mert a földesurak hamar rájöttek, hogy az ő anyagi érdekeik szempontjából is hasznos a város jelenléte birtokaikon. Idővel már egyenesen ők kezdeményezték városok alapítását, s olyan településeket is városi kiváltságokkal ruháztak fel, ahol esetleg nem voltak meg a városi funkciók kifejlődésének lehetőségei. A városmozgalom méreteire jellemző, hogy Norman J. G. Pounds szerint a 10. század végén Európában mintegy 100 település minősíthető városnak, a 15. században pedig már 6000 a városi jogállással bíró települések száma, bár ezeknek legalább a fele ténylegesen nem tölt be városi funkciókat, s nem egyéb, mint kiváltságos agrártelepülés. Az uralkodók általában támogatták a városi polgárok autonómiatörekvéseit, de elvárták, hogy a polgárok pénzzel és fegyverrel támogassák őket.

Melyek voltak az európai városok legfontosabb „szabadságai”? A városi *charták* eléggé változatosak ebből a szempontból, bár voltak sikeres városjogok, amelyek elég nagy területen elterjedtek, és városok tucatjai, sőt százai vették át őket. Ilyen volt például Kelet-Közép-Európában Magdeburg, Nürnberg és Eger városjoga, a Baltikumban pedig Lübecké. A kiváltságlevél mindenekelőtt békét biztosított a város számára. A *pax urbana* értelmében a város területén tilos volt a vér-

bosszú, a párbajrállal. A közterh fontosabb eleme bágy betelepült a már nem lehetett polgárrá vált. „D a régi német szóla

A városokban a rosi polgár szabac ga volt részt venn liamentumnak), s teljes népgyűlések szerezsen a város Firenze, előfordu rosháza előtti tér

A hagyományo eljárásaival, isten val, nem felelt me ban intézkedő bír bírákra, akik mag az ügy ismeretéb rán keletkezett jo jog (*jus mercatori* maztak egymás l döntőbírákat. Ez elismert igazságsz a bíraskodási önk len kis törvényke

A bíraskodási ö tonómia kivívása. nács és magistratu Dél-Franciaország nak, a város veze elég rövid időköz gárokat a város s tása – érdekében kellett ellátniuk, i Fontos részei volt tási, árumegállító

„A középkori p a városfalon kívü totabban szólv e

verzális erőgépként működtek. A vízimalom tehát nemcsak lisztet őrlő malmot jelent, hanem fűrészmalmost, kallómalmost, zúzómalmost stb. (nem véletlen, hogy Angliában az ipari forradalom idején a géppel dolgozó ipari műhelyek és gyárak a *mill* = malom nevet kapták).

A vízikerek akkor vált igazán univerzális energiaforrássá, amikor több bütykös tengely alkalmazásával sokszerszamos munkagéppé alakították át, s egyetlen vízikerek egy egész sor munkaeszközt tudott egyszerre mozgatni. E technika virtuózításig fokozott kihasználását jelentették a késő középkori programozott harangjátékok.

Nemcsak az univerzális erőgép megalkotása jelentett műszaki forradalmat a középkori Európában. Az egyes iparágakban is a maguk területén hasonló horderejű újítások születtek. A textiliparban a fonókerék, majd a lábítós vízszintes-vízszintes rendszerű szövőszék meghonosodása emelte jelentősen a termelékenységet. A lábítót (pedált) eredményesen alkalmazták az eszterga kifejlesztésénél is. A kommunikációs eszközök terén a papírgyártás technikájának kidolgozása, majd a 15. században a könyvnyomtatás feltalálása hozott forradalmi változást. De tulajdonképpen ide sorolhatnánk a Velencében a 13. század óta gyártott szemüveget is. A kohászatban a 14. században kifejlesztett magas kohó és a frissítési eljárás eredményezett jól kovácsolható vasat. A magas kohó viszont nem jöhetett volna létre, ha a vízikereket nem alkalmazták volna a szükséges nagyteljesítményű fűtatók működtetésére. A puska és a lőfegyverek feltalálása a hadtörténetben nyitott új korszakot. Végül a nagy felfedezések nem történhettek volna meg a hajózás terén a középkorban végbement technikai forradalom nélkül, amely lehetővé tette, hogy az evezős gályákról áttérjenek az emberi erő nélkül mozgó vitorlás hajókra, amelyek közül a Hanza városok *kogejá* és a portugálok *karavellája* volt igen fontos. Társadalmi szempontból igen fontos tény, hogy e találmányok nem néhány uralkodó szórakoztatását szolgálták, mint ókori elődeik, hanem az átlagemberek mindennapi nehéz fizikai munkájának kiváltását eredményezték.

III. A KÖZÉPKORI VÁROS

1. A városi levegő szabaddá tesz

A 11. és 13. század közötti időszak egyik legszembetűnőbb jelensége a középkori európai város megszületése. Városok természetesen korábban is voltak, ám az a város, ami az ezredforduló után születik, teljesen új képződmény, egyetlen más kultúrában sincs hozzá hasonló, de nem hasonlít az antik vagy a modern városra sem. Lényegében a kereskedők és kézművesek autonóm közössége, a környező területektől, a vidéktől eltérő sajátos jogrenddel és mentalitással. Hogy mi tesz egy telepü-